

بررسی تأثیر اجرای طرح هادی روستایی بر کیفیت عینی زندگی روستاییان شهرستان فریمان

دریافت مقاله: ۹۵/۱/۲۳ پذیرش نهایی: ۹۵/۸/۲۷

صفحات: ۸۱-۱۰۵

علی اکبر عنابستانی: دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران^۱

Email: anabestani@um.ac.ir

حمدالله سجاسی قیداری: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

Email: ssojasi@yahoo.com

فهیمة جعفری: کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

Email: fahimejafari9@gmail.com

چکیده

امروزه طرح هادی روستایی، مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران است و هدف نهایی از اجرای این طرح، بهبود کیفیت زندگی و فراهم آوردن محیطی سالم و جاذب برای زندگی ساکنان نواحی روستایی می‌باشد؛ لذا هدف از پژوهش حاضر این است تا با تأکید بر مشخصه‌های اجرای طرح هادی روستایی که عبارتند از: بهبود کیفیت مسکن، شبکه معابر، کاربری اراضی و دسترسی به خدمات، محیط‌زیست روستا، اثرات آن را بر کیفیت عینی زندگی روستاییان مورد بررسی قرار دهد. روش تحقیق در این مطالعه، از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی و همبستگی است. جامعه آماری تحقیق، ۲۲ روستا که در آن‌ها طرح هادی اجرا شده است و از بین آن‌ها ۸ روستا با جمعیت ۳۸۳۵ خانوار به روش نمونه‌گیری انتخاب گردید. در سطح روستاهای مورد مطالعه با روش نمونه‌گیری (کوکران) ۲۴۹ خانوار روستایی انتخاب و به روش نمونه‌گیری تصادفی مورد پرسشگری قرار گرفتند. اطلاعات استخراج شده از پرسشنامه‌های مورد نظر، با استفاده از روش‌های تجزیه و تحلیل آماری در محیط نرم افزار SPSS مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های مطالعه بر اساس نتایج به‌دست آمده از آزمون‌های همبستگی نشان می‌دهد که ارتباط معنی‌دار و قوی با ضریب ۰/۷۵ بین اجرای طرح هادی روستایی و بعد عینی کیفیت زندگی وجود دارد، به‌نحوی که ابعاد طرح هادی روستایی ۵۷ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین

^۱ نویسنده مسئول: مشهد- پردیس دانشگاه فردوسی مشهد- دانشکده ادبیات و علوم انسانی- گروه جغرافیا.

می‌نماید و در بین ابعاد طرح هادی، متغیر محیط زیست روستا به میزان ۲۹ درصد بر ارتقاء بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان تأثیرگذار بوده است. در توزیع فضایی رابطه بین اجرای طرح هادی و کیفیت عینی زندگی در هشت روستا، همبستگی مستقیم و کاملی وجود دارد.

کلید واژگان: کیفیت زندگی، شاخص‌های عینی، طرح هادی روستایی، تحلیل مسیر، شهرستان فریمان

مقدمه

یکی از مهم‌ترین عناصر ساختاری توسعه سکونتگاه‌های روستایی در جهت حمایت از فقیران روستایی و کاهش آسیب‌پذیری مناطق روستایی، توجه ویژه به ابعاد کالبدی فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و محیطی انسان در مناطق یادشده است. بدین معنا عناصر کالبدی سکونتگاه‌های روستایی شامل مسکن، محیط امن، خدمات عمومی، خدمات زیربنایی و کاربری اراضی می‌شود. این عناصر حمایت مادی و بهبود کیفیت زندگی انسان روستایی را مدنظر قرار می‌دهند (پور طاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۲)؛ بنابراین توسعه نواحی روستایی با توسعه و بهبود کیفیت زندگی افراد روستایی هم سو شده است و زمانی روستاها به توسعه دست می‌یابند که کیفیت زندگی تغییر اساسی را پشت سر گذاشته باشد و این تغییرات در کیفیت زندگی سرآغازی شود که مراحل توسعه روستایی به صورت زیرساختی به مرحله‌ی اجرا درآید (Spellerberg et al, 2007: 271). اصولاً کیفیت زندگی واژه‌ای پیچیده، چندبعدی و کیفی در رابطه با شرایط و وضعیت جمعیت در یک مقیاس جغرافیایی خاص است که هم متکی به شاخص‌های ذهنی یا کیفی و هم متکی به شاخص‌های عینی یا کمی است (کوکبی، ۱۳۸۶: ۱۱۴) شاخص‌های عینی بر اساس فراوانی یا کمیت فیزیکی - مانند درآمد - اندازه‌گیری می‌شوند؛ و گسترده‌ترین و رایج‌ترین تمایز در بررسی کیفیت زندگی، تمایز میان کیفیت زندگی ذهنی و عینی است (نوغانی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۱۴).

بین تمامی طرح‌های توسعه فیزیکی، طرح‌های هادی روستایی ویژگی خاصی داشته و از سه جنبه دارای اهمیت است اولاً با توجه به زمان آغاز این طرح‌ها، تهیه و اجرای آن‌ها بیش از ۲۰ سال سابقه دارد (کمتر طرحی در کشور وجود دارد که تهیه و اجرای آن، این مدت ادامه داشته باشد) ثانیاً از آنجاکه طرح‌های هادی در مقیاس روستا تهیه می‌شود گستره مکانی آن‌ها زیاد است و در تمام نواحی روستایی کشور می‌توان نمونه‌هایی از آن‌ها را یافت. ثالثاً طرح‌های هادی

محلی‌ترین و موردی‌ترین طرح‌هاست که مستقیماً با روستاها و اجتماع روستایی ارتباط دارد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۱۷۰). امروزه طرح هادی روستایی، مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران است (شکور و شمس‌الدینی، ۱۳۹۳: ۴۰) با توجه به اینکه از زمان شروع فعالیت این نهاد یعنی سال ۱۳۶۸ تا پایان فروردین‌ماه سال ۱۳۹۳ برای ۳۱۱۴۶ روستا طرح هادی تهیه‌شده و در همین بازه زمانی، کل روستاهایی که طرح در آن‌ها اجراشده ۱۳۵۴۸ مورد می‌باشد (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۴) با توجه به اینکه هدف نهایی این‌گونه طرح‌ها فراهم آوردن زمینه رفاه و بهبود کیفیت زندگی روستاییان و ماندگاری آنان در مناطق روستایی است و باگذشت بیش از دو دهه از تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی در کشور و اندوختن تجربه، لازم است بدانیم اجرای این‌گونه طرح‌ها چه نتایجی به بار آورده و چه پیامدهایی را برای جامعه روستایی در پی داشته است و درنهایت به هدف خود که بهبود کیفیت زندگی و فراهم آوردن محیطی سالم و جاذب برای زندگی ساکنان نواحی روستایی می‌باشد نائل آمده است، لذا هدف از پژوهش حاضر این است تا با تأکید بر مشخصه‌های اجرای طرح هادی روستایی که عبارتند از: بهبود کیفیت مسکن، شبکه معابر، کاربری اراضی و دسترسی به خدمات، محیط‌زیست روستا، اثرات آن را بر کیفیت عینی زندگی روستاییان را موردبررسی قرار دهد. در کنار آن، توزیع فضایی ارتباط بین این دو متغیر را در سطح محدوده‌ی موردمطالعه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد تا بتوان از نتایج آن به عنوان پایه‌ای برای بررسی‌های بیشتر، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در حوزه‌های روستایی و به‌ویژه ناحیه‌ی موردمطالعه یعنی روستاهای شهرستان فریمان استفاده نمود. از زمان شروع فعالیت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در نقاط روستایی سراسر کشور طرح‌های بسیاری تهیه و به مرحله اجرا گذاشته است و روستاهای واقع در شهرستان فریمان ازجمله محدوده‌های روستایی کشور است که طرح هادی در آن به معرض اجرا گذاشته‌شده است. اجرای طرح هادی در این شهرستان از اوایل دهه ۱۳۷۵ آغاز گردید و طی این مدت به‌ویژه در دهه اخیر شمار زیادی از طرح‌های هادی برای مناطق روستایی مختلف این شهرستان تهیه‌شده و برخی از آن‌ها به مرحله اجرا درآمده است. به‌طوری‌که طبق آخرین اطلاعات به‌دست‌آمده از بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۹۴) خراسان رضوی تاکنون برای ۷۰ روستای این شهرستان طرح هادی تهیه شده و از این تعداد برای ۲۲ روستا طرح اجرا گردیده است؛ بنابراین با توجه به حجم طرح‌های تهیه‌شده و در پاره‌ای موارد، اجراشده در شهرستان فریمان، وسعت جامعه روستایی در این شهرستان که طبق اطلاعات آماری سال ۱۳۹۰، ۴۲ درصد جمعیت این شهرستان در روستاها زندگی می‌کنند و گسترش روزافزون نیازها و خواسته‌های این جامعه ضرورت ارزیابی عملکرد اجرای آن‌ها و آگاهی از دستاوردهای این

طرح‌ها برای جامعه روستایی مورد مطالعه ضروری است. بنابراین نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند نقاط قوت و ضعف این طرح‌ها را آشکار نماید و از نتایج آن در پی‌ریزی برنامه‌های آتی در محیط‌های روستایی کشور استفاده شود و به میزان اثربخشی آن افزوده شود. از این‌رو سؤال اساسی در تحقیق حاضر این است که اجرای طرح هادی روستایی به چه میزان در کیفیت عینی زندگی روستاییان شهرستان فریمان تأثیر داشته است؟

از زمان اجرای طرح‌های هادی در مناطق روستایی کشور بیش از دو دهه می‌گذرد و به نظر می‌رسد درخصوص ارزیابی تأثیر اجرای این طرح‌ها بررسی‌ها متعددی صورت گرفته است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود؛

نخستین پژوهش در این زمینه توسط وثوقی در سال ۱۳۶۷ باهدف بررسی آثار اقتصادی- اجتماعی اجرای طرح‌های بهسازی در استان همدان انجام گرفته است که از نتایج این پژوهش می‌توان به نارضایتی روستاییان به دلیل طولانی شدن عملیات بهسازی، انتخاب فصل نامناسب برای اجرای طرح، خدماتی بودن بیشتر مشاغل ایجادشده، عدم موفقیت در کنترل مهاجرت‌ها به خاطر ناتمام ماندن طرح، رضایت نسبی روستاییان از اجرای آن اشاره نمود (وثوقی، ۱۳۶۷: ۲۵). قربانیان (۱۳۸۲) در بررسی نقش طرح های هادی در توسعه اجتماعی- اقتصادی روستاهای استان همدان نشان داد اجرای طرح های هادی سبب افزایش تمایل به سرمایه گذاری در روستا و خارج شدن سیمای روستا از حالت سنتی با تغییرات کالبدی است. این مطالعه حاکی از آن است که اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه به عنوان عامل مسلط تغییر، در توسعه اقتصادی و اجتماعی روستاها موثر بوده است. غیور مداح (۱۳۸۵) افزایش مشاغل خدماتی و افزایش قیمت اراضی و سنددار کردن املاک، عدم تثبیت جمعیت و مشارکت در فرایند اجرا و تهیه طرح از آثار اجرای طرح است. تقی لو، خسروبیگی، و خدایی (۱۳۸۸) در ارزیابی طرح های هادی شهرستان کمیجان معتقد هستند که میانگین عملکرد طرح هادی در ابعاد مختلف کمتر از حد مورد انتظار است؛ ولی با این وجود، عملکرد بعد اجتماعی را بهتر از بعد اقتصادی می‌دانند. عنابستانی (۱۳۸۸) افزایش امیدواری روستاییان برای ماندن در روستا و نصیری (۱۳۸۸) بهبود وضعیت روستا از نظر کالبدی و خدمات‌رسانی را از نتایج این طرح می‌دانند. عزیز پور و همکاران (۱۳۹۰) معتقدند که اجرای این طرح‌ها بر توسعه اشتغال، تأثیر نسبتاً مطلوب و بر میزان سرمایه‌گذاری، میزان درآمد روستاییان و بهره‌برداری از زمین تأثیر مطلوب داشته است. مطالعات سواری و همکاران (۱۳۹۱) بیانگر این است که رضایتمندی اکثریت (۸۶/۵ درصد) روستاییان نسبت به طرح هادی کم و متوسط بود؛ ایجاد علاقه‌مندی به روستا، اثرات فیزیکی- کالبدی و ایجاد اشتغال‌های جانبی در روستا را

به عنوان اثرات طرح های هادی شناسایی کردند. رستمی و میرزاعلی (۱۳۹۲) حاکی از آن است که ضوابط مربوط به مکان یابی انواع کاربری ها در مرحله تهیه طرح های هادی روستایی رعایت شده اما در مرحله اجرای این طرح ها، بخش عمده مکان یابی های پیشنهاد شده، رعایت نگردیده است. شمعی و همکاران (۱۳۹۳) نشان داده اند پس از اجرای طرح، در زمینه کالبدی، شاخص معابر بهبود یافته است و شاخص محیط زیست روستا شامل آرامستان، دفع زباله، فاضلاب، فضای سبز و جمع آوری آب های سطحی مورد توجه قرار نگرفته است. در بعد اجتماعی، شاخص میزان مهاجرت، مشارکت و رضایتمندی و در بعد اقتصادی، شاخص های سرمایه گذاری و اشتغال در وضعیت مطلوبی قرار دارند.

از آنجایی که تحقیق حاضر به دنبال بررسی اثرات اجرای طرح هادی روستایی بر بهبود کیفیت عینی زندگی روستاییان است لازم است بدانیم که تاکنون در زمینه کیفیت زندگی نیز چه مطالعاتی انجام گرفته، لذا در مورد کیفیت زندگی روستاییان تحقیقات بسیاری انجام شده است، ولی کمتر مقوله اثرات طرح هادی مورد ارزیابی قرار گرفته است؛ در ادامه به برخی از آن ها اشاره می شود:

رضوانی و همکاران (۱۳۸۷) در ارزیابی کیفیت زندگی نواحی روستایی به این نتیجه دست یافتند که وضعیت کلی کیفیت زندگی در ناحیه مورد مطالعه ضعیف بوده و از ۸ متغیر دارای همبستگی، ۶ متغیر درآمد خانوار، امکانات زیربنایی، تحصیلات، مشارکت، سلامت و کیفیت محیط بیش از ۸۵ درصد عوامل مؤثر در میزان کیفیت زندگی در ناحیه مورد مطالعه را تبیین می کنند. بولاک و سوسی (۲۰۰۴) استفاده از کامپیوتر و اینترنت باعث افزایش کیفیت زندگی در مناطق روستایی شده است. عنبری (۱۳۸۹) در پژوهشی نتیجه می گیرد ایران در بیست سال اخیر، از نظر کیفیت زندگی در دنیا در سطح متوسط روبه پایین قرار داشته است. لی (۲۰۰۸) با استفاده از شاخص های ذهنی به بررسی کیفیت زندگی ساکنان شهر تایپه در تایوان پرداخت. نتایج نشان داد که محل زندگی، وضعیت تاهل، سن، تحصیلات و درآمد قلمروهای مختلف رضایت را تحت تأثیر قرار می دهند. گرجیک و همکاران (۲۰۰۹) فقدان فرصت های شغلی، محدودیت انتخاب حرفه، امکانات و درآمد پایین، خدمات اجتماعی، بهداشتی و درمانی ضعیف باعث کاهش کیفیت زندگی و کاهش رضایت شده است. شوک اسمیت و همکاران (۲۰۰۹) این پژوهش تلاشی برای کشف تفاوت شهر و روستا در درآمد، محرومیت و دیگر حوزه های زندگی است. نتایج نشان می دهد در ثروتمندترین کشورهای اتحادیه اروپا تفاوت بسیار کمی میان شهر و روستا وجود دارد در حالی که در کشورهای فقیرتر، شرق و جنوب، سطح کیفیت زندگی و رفاه در مناطق روستایی بسیار پایین تر از مناطق شهری است. مطالعات

رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۹۰) بیانگر این است که شاخص‌های اقتصادی، شاخص‌های زیست‌محیطی، شاخص‌های اجتماعی، شاخص زیرساخت‌ها و تأسیسات، شاخص مسکن و سرپناه و شاخص تفریح و سلامت از شاخص‌های مهم کیفیت زندگی محسوب می‌شوند. همچنین در تحقیق یادشده، کیفیت آموزش، محیط مسکونی و محیط فیزیکی، سلامت و امنیت و نیز درآمد و اشتغال پایین‌تر از حد متوسط ارزیابی شدند و مناطق مورد مطالعه کیفیت تعامل و همبستگی اجتماعی در حد متوسطی قرار داشت. محمدی یگانه و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیقی نشان می‌دهند که اجرای این طرح‌ها تأثیرات مثبت و معناداری بر ابعاد کالبدی زندگی روستاییان داشته است، اما در ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی توفیق چندانی حاصل نشده است. جمشیدی و همکاران (۱۳۹۲) نشان داده‌اند به‌غیر از مؤلفه کیفیت محیط مسکونی، سایر مؤلفه‌های مورد بررسی (کیفیت آموزش، کیفیت سلامت، کیفیت اوقات فراغت، کیفیت زیرساخت‌ها، کیفیت محیطی و کیفیت اشتغال و درآمد) برای سنجش کیفیت زندگی پایین‌تر از حد متوسط هستند.

مبانی نظری

طرح هادی روستایی

طرح هادی روستا عبارت است از تجدید حیات هدایت روستا به لحاظ ابعاد اجتماعی، اقتصادی فیزیکی (آسایش، ۱۳۷۳: ۷۸). درواقع طرح هادی روستایی بر اساس آیین‌نامه نحوه بررسی طرح‌های توسعه و عمران محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور مصوب ۱۳۷۸/۱۰/۱۲ هیئت محترم وزیران عبارت است از: طرحی که ضمن سامان‌دهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آتی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تجاری و کشاورزی و تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را برحسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید (سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، ۱۳۸۵: ۳). براساس تعریف ارائه شده، این طرح درصدد دستیابی به ایجاد زمینه توسعه و عمران روستاها با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، تأمین عادلانه امکانات، هدایت وضعیت فیزیکی روستا، ایجاد تسهیلات لازم جهت بهبود مسکن و خدمات زیست‌محیطی و عمومی، ارتقای وضعیت اقتصادی روستا، بهبود کیفیت بافت روستا، ایجاد تناسب منطقی بین جمعیت و عملکردهای مختلف مسکونی، تولیدی و خدماتی موردنیاز در محیط روستا، کنترل و نظارت بر روند توسعه کالبدی روستا، ایجاد زمینه کاهش خطر سوانح و

ایجاد بستر لازم جهت صدور سند مالکیت املاک در بافت مسکونی روستا است (مولائی هشتجین، ۱۳۸۶: ۱۱۳).

کیفیت زندگی

امروزه بهبود کیفیت زندگی هدف توسعه در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی است و آینده بشر متکی بر درک بهتر سازه‌هایی خواهد بود که بر کیفیت زندگی تأثیر گذارند. «کیفیت» اصطلاحی است که برای بیان توسعه رفاه در یک جامعه، به کار می‌رود. به بیان دیگر می‌توان گفت، تسهیلات رفاهی منعکس‌کننده شرایط و کیفیت زندگی افراد هستند (Schmitt, 2002: 410). بنابراین در چند دهه اخیر، شناخت، اندازه‌گیری و بهبود کیفیت زندگی از اهداف عمده افراد، محققان، برنامه ریزان و دولت‌ها بوده است. این عرصه علمی و تحقیقاتی مورد توجه تعداد زیادی از رشته‌ها از جمله روان‌شناسی، پزشکی، اقتصاد، علوم محیطی، جامعه‌شناسی و جغرافیا بوده است (رضوانی و منصوریان، ۱۳۸۷: ۲)؛ بنابراین ارتقاء کیفیت زندگی از مهم‌ترین اهداف حکومت‌ها و دولت‌های مختلف در سطح دنیا محسوب می‌شود (حسین زاده و میرزایی، ۱۳۸۶: ۱۷).

کیفیت زندگی مفهومی پیچیده و چندبعدی است که تحت تأثیر مؤلفه‌هایی چون زمان و مکان، ارزش‌های فردی و اجتماع قرار دارد و از این‌رو معانی گوناگونی برای افراد و گروه‌های مختلف مترتب است برخی آن را به عنوان قابلیت زیست پذیری یک ناحیه، برخی دیگر به عنوان اندازه‌ای برای میزان جذابیت و برخی به عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی، رضایتمندی و مواردی از این دست تعبیر کرده‌اند (Epley & Menon, 2007: 289). لذا تعاریف گوناگونی در خصوص مفهوم کیفیت زندگی، ارائه شده است. این امر می‌تواند ناشی از ۳ عامل مختلف باشد: یکی چندبعدی بودن این مفهوم است؛ دیگری کاربرد آن در حوزه‌های حرفه‌ای متفاوتی چون پزشکی، روان‌شناسی، جغرافیای انسانی، برنامه‌ریزی و توسعه، اقتصاد و جامعه‌شناسی؛ و در نهایت سطح تحلیل که می‌تواند مربوط به عاملان، فرآیندها، موقعیت‌ها و یا ساختارها باشد (امیدی، ۱۳۸۶: ۷). در ادامه به برخی از تعاریف اشاره می‌شود: کیفیت زندگی مفهومی برای نشان دادن میزان رضایت فرد از زندگی است و به عبارتی دیگر، معیاری برای تعیین رضایت و رضایت نداشتن افراد و گروه‌ها از ابعاد مختلف زندگی است (قالیباف و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۴). فو (Foo, 2003: 3) برخی آن را رضایت کلی فرد از زندگی قلمداد می‌کند. بر اساس دیدگاه پال، کیفیت زندگی به عنوان معیاری برای سنجش میزان برآورده شدن نیازهای روحی - روانی و مادی جامعه تعریف گردیده و در این زمینه از کیفیت زندگی روستایی نیز به مفهوم چگونگی شرایط و وضعیت زندگی خانواده‌های روستایی یاد شده است

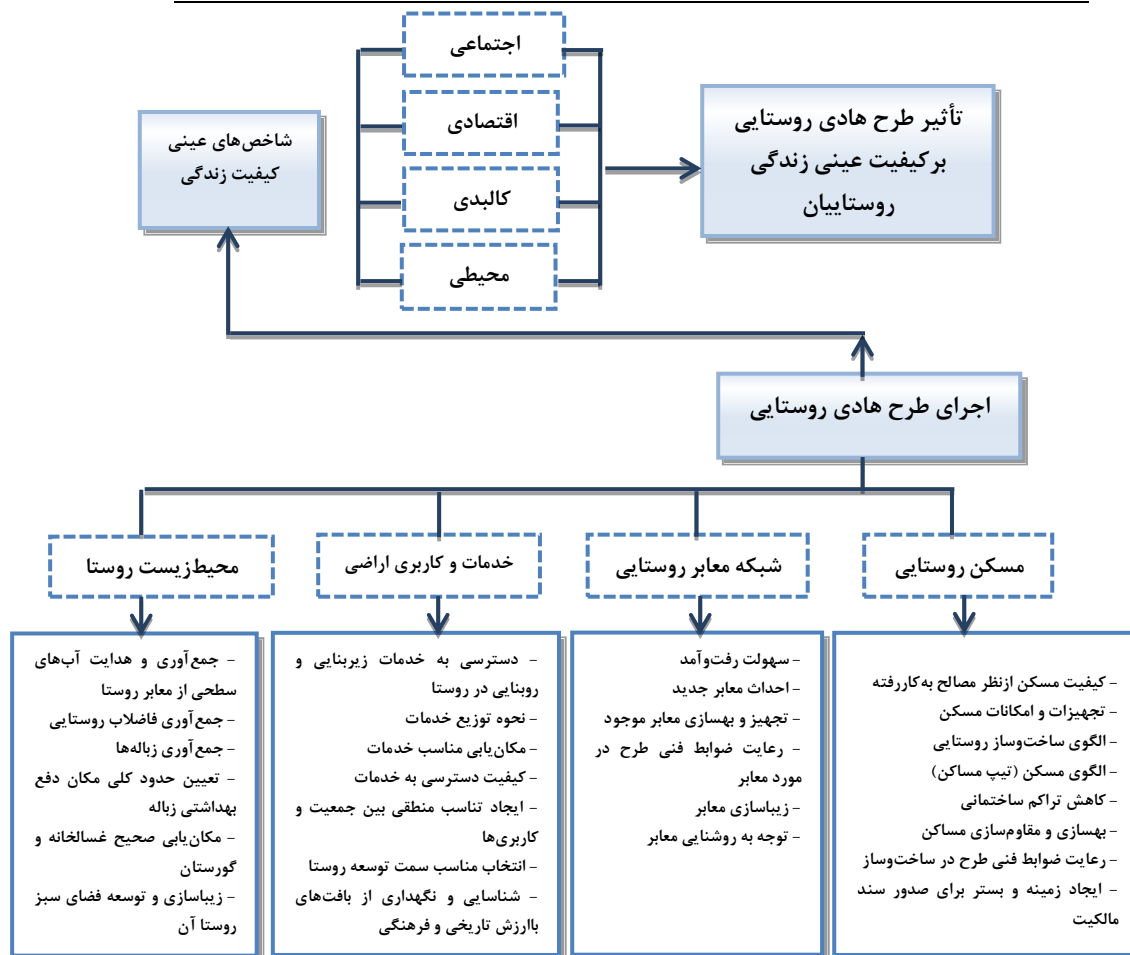
(Pal & kumar, 2005: 18). پسیون معتقد است: اصطلاح کیفیت زندگی به طور کلی به وضعیت محیطی که مردم در آن زندگی می کنند (نظیر آلودگی و کیفیت مسکن) و همچنین به برخی شرایط شخصی افراد مانند سلامت و میزان تحصیلات اشاره دارد (Pacione, 2003: 17). کیفیت زندگی متأثر از عوامل بیرونی و درونی شکل دهنده سطح زندگی فردی و اجتماعی است (Auh, 2005: 35). بنابراین اصولاً کیفیت زندگی واژه ای پیچیده، چندبعدی و کیفی در رابطه با شرایط و وضعیت جمعیت در یک مقیاس جغرافیایی خاص است که هم متکی به شاخص های ذهنی یا کیفی و هم متکی به شاخص های عینی یا کمی است (کوکبی، ۱۳۸۶). با توجه به تحقیقات انجام شده در زمینه کیفیت زندگی دو رویکرد عمده و مجزا در کشورهای مختلف جهان به وجود آمده است؛ که عبارت است از:

رویکرد اسکاندیناوی کیفیت زندگی: این رویکرد در اکثر کشورهای اروپایی طرفدار دارد. در این رویکرد، بر شرایط عینی زندگی و شاخص های مرتبط با آن تأکید شده است و کیفیت زندگی افراد در گرو برآوردن نیازهای اساسی زندگی، همچون درآمد، اشتغال، مسکن، تحصیلات و غیره است.

رویکرد آمریکایی کیفیت زندگی: این رویکرد بیشتر به تجارب ذهنی و انتظارات شخصی افراد از زندگی شان، همانند رضایت از شغل، رضایت از خانواده، احساس شادمانی و غیره تأکید دارد و رضایتمندی و خوشبختی را معرف های اصلی در نظر می گیرد (حیدری، ۱۳۹۰: ۵۵). بر این اساس این پژوهش با استفاده از شاخص های عینی کیفیت زندگی تدوین شده است.

طرح هادی روستایی و کیفیت زندگی روستاییان

پایین بودن کیفیت زندگی در نواحی روستایی و در نتیجه، مهاجرت روستائیان به شهرها مسائل و مشکلات متعدد اجتماعی، اقتصادی و محیطی را در نواحی روستایی و در شهرها به دنبال داشته است (رضوانی همکاران، ۱۳۸۸: ۳۴). اگر کیفیت زندگی انسان از لحاظ کیفیت محیط، مسکن، آموزش، سلامت، بهزیستی فردی، مشارکت، تفریح و اوقات فراغت، اطلاعات و ارتباطات، کار، درآمد و ثروت پایین باشد، فقر ایجاد می شود (همان: ۴۲). بر این اساس یکی از مهم ترین عناصر ساختاری توسعه سکونتگاه های روستایی در جهت حمایت از فقیران روستایی و کاهش آسیب پذیری مناطق روستایی، توجه ویژه به ابعاد کالبدی فعالیت های اجتماعی، اقتصادی و محیطی انسان در مناطق یاد شده است. بدین معنا عناصر کالبدی سکونتگاه های روستایی شامل مسکن، محیط امن، خدمات عمومی، خدمات زیربنایی و کاربری اراضی می شود. این عناصر حمایت مادی و بهبود کیفیت زندگی انسان روستایی را مدنظر قرار می دهند (پور طاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۲).

شکل (۱). چارچوب مفهومی پژوهش (منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۴)

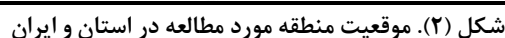
یکی از اساسی ترین مسائل ایران به ویژه در دوره بعد از پیروزی انقلاب اسلامی چگونگی بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی و به طور کلی بهبود شرایط زندگی مردمی است که در این روستاهای کوچک بسر می برند. این مردم در توسعه اقتصادی و اجتماعی سهمی بسیار نابرابر دارند (آسایش، ۱۳۷۵: ۴۵)؛ که جهت رسیدن به این هدف (بهبود شرایط زندگی مردم در مناطق روستایی) تهیه و اجرای طرح هادی روستایی در دستور کار بنیاد مسکن انقلاب اسلامی قرار گرفت، با توجه به اهداف اصلی این طرح که (شامل: ایجاد زمینه توسعه و عمران روستاها با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی؛ تأمین عادلانه امکانات از طریق ایجاد تسهیلات

اجتماعی، تولیدی و رفاهی؛ هدایت وضعیت فیزیکی روستا؛ ایجاد تسهیلات لازم جهت بهبود مسکن روستائیان و خدمات زیست‌محیطی و عمومی) می‌باشد و با توجه به اینکه اجرای این طرح‌ها نه تنها باعث دگرگونی روستا در ابعاد کالبدی می‌شود بلکه تأثیرات زیادی را بر دیگر ابعاد، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی زندگی می‌گذارد. لذا می‌توان گفت هدف نهایی از اجرای این طرح‌ها در مناطق روستایی فراهم آوردن شرایط زندگی مطلوب و سالم و نگهداشت جمعیت در این مناطق و در نهایت بهبود کیفیت زندگی ساکنان روستایی می‌باشد و به‌طور کلی اجرای این طرح‌ها در مناطق روستایی اثرات زیادی در کیفیت زندگی روستائیان در ابعاد مختلف دارد و با توجه به اینکه از زمان اجرای این طرح‌ها تاکنون بیش از سه دهه می‌گذرد و طرح‌های هادی بسیاری برای مناطق روستایی تهیه و اجرا شده است و بر اساس گزارش معاونت عمران روستایی در سال ۱۳۹۴ از بدو شروع این فعالیت تا پایان فروردین ماه ۱۳۹۳ در ۳۱۱۴۶ روستا تهیه طرح هادی صورت گرفته است و تا پایان فروردین همین سال در ۱۳۵۴۸ روستا طرح هادی اجرا شده است لذا ضروری است تا مطالعاتی در جهت این هدف گام برداشته شود که آیا اجرای طرح‌های هادی بهبود کیفیت زندگی در مناطق روستایی را فراهم آورده است، یا خیر؟ و اینکه اجرای این طرح‌ها چه تأثیراتی بر روی کیفیت زندگی روستائیان داشته است. شکل ۱ نشان‌دهنده چارچوب فکری پژوهش می‌باشد.

مواد و روش کار

قلمرو جغرافیایی تحقیق

منطقه مورد مطالعه یعنی شهرستان فریمان واقع در استان خراسان رضوی با وسعت ۳۳۵۳/۷۲ کیلومتر مربع در فاصله ۷۵ کیلومتری از مرکز استان قرار دارد، دارای ۲ بخش، ۴ شهر، ۵ دهستان است بر اساس سرشماری ۱۳۹۰ جمعیت شهرستان ۹۳۹۳۰ نفر و تعداد ۲۵۶۹۵ خانوار و دارای ۱۴۹ روستای دارای سکنه با ۱۰۵۱۴ خانوار و ۳۹۲۴۶ نفر جمعیت می‌باشد (استاندارد خراسان رضوی، ۱۳۹۴). این شهرستان از شمال و شمال غرب به شهرستان مشهد، از شرق به شهرستان تربت‌جام، از جنوب به شهرستان زاوه و از غرب به شهرستان تربت‌حیدریه محدود گردیده است (شکل ۲).

جدول (۱). ویژگی‌های جمعیتی روستاهای مورد مطالعه در سال ۱۳۹۰

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰ و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، خراسان رضوی، ۱۳۹۴.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر روش توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی که با بهره‌گیری از روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. شهرستان فریمان دارای ۱۴۹ روستای دارای سکنه با جمعیت ۳۹۲۶۴ نفر است که از این تعداد ۷۰ روستا دارای طرح هادی مصوب و در ۲۲ روستا طرح اجرا شده است. از آنجاکه ارزیابی طرح هادی روستایی بایستی در روستاهایی انجام شود که حداقل یک دوره ده‌ساله را طی کرده باشند جامعه آماری پژوهش شامل روستاهای دارای طرح هادی می‌باشد که از زمان شروع اجرای طرح در آن‌ها کمتر از ده سال گذشته است که بر این اساس ۸ روستا انتخاب شد که تعداد خانوار ساکن در این روستاها برابر ۳۸۳۵ خانوار می‌باشد. جهت برآورد حجم نمونه در سطح خانوارهای روستایی از روش نمونه‌گیری کوکران با سطح اطمینان ۹۵٪ و احتمال خطای ۰,۰۶ استفاده شده است؛ بنابراین برای بررسی اثرات اجرای طرح هادی روستایی بر کیفیت عینی زندگی روستاییان، تعداد ۲۴۹ نفر (سرپرست خانوار) از روستاییان برآورد شد و به‌صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده، در هر روستا مورد پرسشگری قرار گرفته‌اند. پس از جمع‌آوری اطلاعات و پردازش آن‌ها در محیط‌های نرم‌افزاری ArcGIS, SPSS و ... نسبت به تحلیل داده‌ها در سطح منطقه‌ی مورد مطالعه اقدام شد.

جدول (۲). بررسی قابلیت اعتماد متغیرهای تحقیق

متغیر	نام متغیر	نام شاخص	گویه‌ها	مقدار آلفا
مستقل	اجرای طرح هادی	کیفیت مسکن	۸	۰/۶۴
		شبکه معابر	۶	۰/۶۷
		کاربری اراضی و خدمات	۷	۰/۶۲
		محیط‌زیست روستا	۶	۰/۶۰
		کل	۲۷	۰/۸۴
وابسته	کیفیت زندگی (بعد عینی)	اقتصادی	۱۰	۰/۶۶
		اجتماعی	۵	۰/۵۵
		محیطی	۸	۰/۶۸
		کالبدی	۱۰	۰/۶۲
		کل	۳۳	۰/۸۶

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

برای ارزیابی اثرات طرح هادی بر کیفیت عینی زندگی روستاییان دو متغیر معرفی شد که اجرای طرح هادی روستایی به عنوان متغیر مستقل و کیفیت عینی زندگی به عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار می گیرد. متغیر اجرای طرح هادی به وسیله ۴ شاخص و ۲۷ معرف (گویه) و نیز متغیر کیفیت عینی زندگی به وسیله ۴ شاخص و ۳۳ معرف ارزیابی شد. تمامی گویه ها بر مبنای طیف لیکرت (بسیار کم، کم، متوسط، زیاد، بسیار زیاد) تنظیم شدند. برای ارزیابی روایی پرسشنامه ها از نظر کارشناسان ذی ربط در دانشگاه ها و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استفاده شد و پایایی آن ها بر مبنای ضریب آلفای کرونباخ با اعتبار بین ۰/۵۵ تا ۰/۸۶ تأیید گردید (جدول ۲).

یافته های تحقیق

میزان توفیق در اجرای طرح هادی روستایی از دیدگاه روستاییان

طرح هادی روستایی از جمله طرح های کاربردی در زمینه برنامه ریزی توسعه روستا و فراهم کردن بستر تجدید حیات و هدایت از نظر ابعاد، اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی است؛ به همین دلیل بایستی اجرای طرح هادی در روستاها مورد بررسی قرار گیرد. برای تبیین فرآیند اجرای طرح هادی روستایی از چهار زیر متغیر مسکن روستایی، شبکه معابر روستایی، توزیع خدمات و کاربری اراضی و محیط زیست روستا کمک گرفته شد که هر کدام از این شاخص ها به کمک گویه هایی تعریف شده است و نتایج آن در جدول شماره ۳ ارائه گردیده است. در بین چهار زیر متغیر (شاخص) اجرای طرح هادی از نظر روستاییان، متغیر محیط زیست روستا بیشترین میزان موفقیت را در بعد اجرای طرح با میانگین ۲/۹۹ در محیط روستایی داشته است و در طرف مقابل توزیع خدمات و کاربری اراضی با میانگین ۲/۷۶ در مقایسه با سایر عوامل توفیق کمتری داشته است. بر اساس آزمون کای اسکوئر تیپ پیرسون ضریب معنی داری برای گویه های مربوط به متغیر فرآیند اجرای طرح روستایی در سطح ۹۹٪ ارزیابی شده است.

جدول (۳). میزان توفیق در فرآیند اجرای طرح هادی روستایی از نگاه روستاییان

شاخص ها	تعداد گویه ها	میانگین وزنی	کای اسکوئر
مسکن روستایی	۸	۲/۹۳	۰/۰۰۰
شبکه معابر روستایی	۶	۲/۸۴	۰/۰۰۰
توزیع خدمات و کاربری اراضی	۷	۲/۷۶	۰/۰۰۰
محیط زیست روستا	۶	۲/۹۹	۰/۰۰۰
طرح هادی روستایی	۲۷	۲/۸۸	۰/۰۰۰

منبع: یافته های تحلیلی پژوهش، ۱۳۹۴.

پیامدهای اجرای طرح هادی بر بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان از دیدگاه پاسخگویان

پیامدهای اجتماعی بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان: جهت بررسی میزان تأثیر اجرای طرح هادی در بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان در منطقه مورد مطالعه از ۴ شاخص اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیطی استفاده شد. بر اساس آزمون کای اسکور تیپ پیرسون ضریب معنی داری برای گویه های مربوط به متغیر پیامدهای اجتماعی بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان در سطح ۹۹٪ ارزیابی شده است. بدین ترتیب یافته های تحقیق نشان می دهد بیشترین تأثیر طرح هادی در شاخص اجتماعی مربوط به مشارکت مردم در انتخابات با میانگین ۳/۱۲ و کمترین تأثیر آن به گویه مشارکت در فعالیتهای فرهنگی و اجتماعی است. به طور کلی از دیدگاه روستاییان میزان تأثیر اجرای طرح هادی بر شاخص اجتماعی در سطح کم تا متوسط ارزیابی شده است (جدول ۴).

جدول (۴). ارزیابی وضعیت شاخص اجتماعی بعد عینی کیفیت زندگی از دیدگاه روستاییان (درصد)

مؤلفه / گویه	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین	مقدار کای اسکور	سطح معناداری
۱. میزان مشارکت مردم در انتخابات (روستا، کشور)	۶	۲۲/۹	۳۱/۳	۳۲/۵	۷/۲	۳/۱۲	۸۱/۱۸	۰/۰۰۰
۲. میزان مشارکت اهالی در کار گروهی	۶/۸	۳۶/۱	۲۹/۳	۲۴/۹	۲/۸	۲/۸۱	۱۰۴/۶۴	۰/۰۰۰
۳. میزان مشارکت در فعالیتهای فرهنگی و اجتماعی	۵/۶	۴۳/۴	۳۰	۲۰	۲	۲/۶۹	۱۴۳/۹۵	۰/۰۰۰
۴. شرکت در جلسات منظم برای حل مسائل و مشکلات روستا	۵/۶	۲۹/۳	۳۶/۹	۲۱/۷	۶/۴	۲/۹۴	۹۵/۶۰	۰/۰۰۰
۵. کاهش میزان مهاجرت	۹/۶	۲۰/۵	۴۶/۶	۱۹/۳	۴	۲/۸۸	۱۳۳/۲۶	۰/۰۰۰
جمع	۲/۹۰						۱۶۲/۶۹	۰/۰۰۰

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۴.

پیامدهای اقتصادی بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان: بر اساس داده‌های جدول شماره ۵ میانگین پاسخ روستاییان به گویه‌های مربوط به شاخص اقتصادی بعد عینی کیفیت زندگی، همچون افزایش درآمد، متوسط هزینه، دارایی‌های خانوار، افزایش پس‌انداز، فراهم شدن فرصت شغلی، تنوع شغلی، افزایش قیمت مسکن، توانایی تأمین نیازهای اساسی خانوار، توانایی تهیه مسکن و توان انجام مسافرت سالانه همراه خانواده در سطح کم می‌باشد که نشان‌دهنده این است که اجرای طرح هادی روستایی تأثیر کمی بر اقتصاد روستاییان داشته است.

جدول (۵). ارزیابی وضعیت شاخص اقتصادی بعد عینی کیفیت زندگی از دیدگاه روستاییان (درصد)

مؤلفه / گویه	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین	مقدار کای اسکوتر	سطح معناداری
۱. افزایش درآمد	۱۷/۳	۴۴/۲	۳۱/۷	۴/۷	۲	۲/۳۰	۱۵۹/۸۱	۰/۰۰۰
۲. متوسط هزینه	۸/۸	۲۵/۳	۴۵/۸	۱۵/۷	۴/۴	۲/۸۱	۱۳۴/۳۵	۰/۰۰۰
۳. دارایی‌های خانوار (از قبیل زمین، خودرو، تلویزیون ...)	۹/۲	۳۸/۶	۳۶/۹	۱۱/۲	۴	۲/۶۲	۱۳۴/۳۹	۰/۰۰۰
۴. افزایش پس‌انداز	۱۳/۳	۵۱/۸	۲۳/۷	۸	۳/۲	۲/۳۶	۱۸۶/۲۴	۰/۰۰۰
۵. فراهم شدن فرصت شغلی	۱۶/۹	۴۶/۶	۲۵/۳	۸/۸	۲/۴	۲/۳۳	۱۴۶/۷۶	۰/۰۰۰
۶. تنوع شغلی	۱۳/۳	۴۹/۸	۲۷/۳	۷/۲	۲/۴	۲/۳۵	۱۸۱/۷۰	۰/۰۰۰
۷. افزایش قیمت مسکن	۴/۴	۳۱/۳	۳۷/۳	۲۱/۷	۵/۲	۲/۹۲	۱۱۱/۲۲	۰/۰۰۰
۸. توانایی تأمین نیازهای اساسی خانوار	۱۱/۲	۴۵	۳۲/۹	۱۰	۰/۸	۲/۴۵	۱۶۶/۲۸	۰/۰۰۰
۹. توانایی تهیه مسکن	۱۰	۳۱/۷	۳۷/۳	۱۷/۷	۳/۲	۲/۷۲	۱۰۲/۷۱	۰/۰۰۰
۱۰. توان انجام مسافرت سالانه همراه خانواده	۱۴/۱	۳۹/۸	۳۲/۱	۱۲/۴	۱/۶	۲/۴۸	۱۲۰/۵۴	۰/۰۰۰
جمع	۲/۵۴						۱۵۴/۹۲	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۴.

پیامدهای کالبدی بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان: نتایج پژوهش بر اساس جدول (۶) نشان می‌دهد میزان تأثیر اجرای طرح هادی روستایی بر شاخص کالبدی بعد عینی کیفیت زندگی از دیدگاه روستاییان در سطح کم تا متوسط است و بیشترین تأثیر آن در برخورداری از

راه ارتباطی مناسب با میانگین ۳/۱۵ و کمترین تأثیر طرح هادی در برخورداری از امکانات مناسب ورزشی با میانگین ۲/۴۰ ارزیابی شده است.

جدول (۶). ارزیابی وضعیت شاخص کالبدی بعد ذهنی کیفیت زندگی از دیدگاه پاسخگویان (درصد)

مؤلفه / گویه	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین	مقدار کای اسکوتر	سطح معناداری
۱. برخورداری از امکانات مناسب ورزشی	۲۳/۷	۲۶/۱	۳۹/۸	۷/۲	۳/۲	۲/۴۰	۱۱۰/۳۳	۰/۰۰۰
۲. برخورداری از امکانات فرهنگی و هنری	۱۴/۱	۳۳/۷	۳۶/۵	۱۲	۳/۶	۲/۵۷	۱۰۳/۲۶	۰/۰۰۰
۳. برخورداری از امکانات بهداشتی و درمانی	۸/۸	۲۸/۹	۴۴/۲	۱۴/۱	۴	۲/۷۵	۱۳۴/۳۹	۰/۰۰۰
۴. بهبود کیفیت مسکن	۳/۲	۱۰/۴	۶۷/۹	۱۴/۱	۴/۴	۳	۳۶۶/۴۰	۰/۰۰۰
۵. تجهیزات و امکانات مسکن (حمام، دستشویی بهداشتی، سیستم گرمایشی و سرمایشی)	۶/۸	۲۵/۳	۴۱	۲۱/۳	۵/۶	۲/۹۳	۱۰۵/۷۵	۰/۰۰۰
۶. برخورداری از راه ارتباطی مناسب	۴/۸	۱۷/۷	۴۲/۶	۲۷/۳	۷/۶	۳/۱۵	۱۱۸/۴۹	۰/۰۰۰
۷. دسترسی به وسایل حمل و نقل	۶/۸	۱۶/۹	۳۹/۴	۳۲/۹	۴	۳/۱	۱۲۲/۱۰	۰/۰۰۰
۸. طی کردن فاصله زمانی محدود تا شهر	۵/۶	۱۸/۹	۴۵/۴	۲۵/۷	۴/۴	۳	۱۴۰/۳۷	۰/۰۰۰
۹. بهبود کیفیت شبکه معابر	۸	۱۹/۷	۴۴/۲	۲۲/۹	۵/۲	۲/۹۸	۱۱۸/۸۵	۰/۰۰۰
۱۰. برخورداری از امکانات زیربنایی	۴	۲۰/۵	۴۷/۸	۲۰/۹	۶/۸	۲/۹۵	۱۴۹/۶۹	۰/۰۰۰
جمع	۲/۸۹						۲۰۲/۲۶	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحلیلی پژوهش، ۱۳۹۴.

پیامدهای زیست محیطی بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان:

بر اساس داده‌های جدول (۷) میانگین پاسخ روستاییان به گویه‌های مربوط به توسعه پارک و فضای سبز، نظافت و پاکیزگی روستا، جمع‌آوری و دفن زباله، دپوی فضولات حیوانی، کاهش اتلاف و آلودگی آب، کاهش تخریب و فرسایش خاک، پرهیز از ساخت خانه‌ها در اراضی شیب‌دار و خطرناک و پرهیز از ساخت خانه‌ها در حریم سیلاب و رودخانه‌ها نشان‌دهنده ارزیابی تقریباً متوسط آنان از تأثیر اجرای طرح هادی روستایی بر محیط‌زیست روستاهای منطقه مورد مطالعه می‌باشد.

جدول (۷). ارزیابی وضعیت شاخص محیطی بعد عینی کیفیت زندگی از دیدگاه پاسخگویان (درصد)

مؤلفه / گویه	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین	مقدار کای اسکوتر	سطح معناداری
۱. توسعه پارک و فضای سبز	۱۶/۱	۲۹/۷	۳۳/۳	۱۶/۵	۴/۴	۲/۶۳	۶۷/۶۱	۰/۰۰۰
۲. نظافت و پاکیزگی روستا	۴/۸	۱۵/۳	۴۷	۲۸/۵	۴/۴	۳/۱۲	۱۶۱/۴۲	۰/۰۰۰
۳. جمع‌آوری و دفن زباله	۴	۱۴/۹	۴۵	۳۱/۷	۴/۴	۳/۱۸	۱۶۰/۱۴	۰/۰۰۰
۴. دپوی فضولات حیوانی	۹/۲	۳۱/۷	۳۸/۶	۱۷/۳	۳/۲	۲/۷۳	۱۱۰/۴۲	۰/۰۰۰
۵. کاهش اتلاف و آلودگی آب	۴	۲۲/۵	۴۷/۸	۲۲/۵	۳/۲	۲/۹۸	۱۶۴/۵۹	۰/۰۰۰
۶. کاهش تخریب و فرسایش خاک	۶/۸	۳۱/۷	۴۱/۸	۱۶/۱	۳/۶	۲/۷۸	۱۳۳/۰۶	۰/۰۰۰
۷. پرهیز از ساخت خانه‌ها در اراضی شیب‌دار و خطرناک	۵/۶	۱۸/۹	۴۶/۲	۲۶/۱	۳/۲	۳/۰۲	۱۵۰/۹۸	۰/۰۰۰
۸. پرهیز از ساخت خانه‌ها در حریم سیلاب و رودخانه‌ها	۷/۲	۲۳/۳	۴۳/۴	۲۲/۹	۳/۲	۲/۹۲	۱۲۵/۷۹	۰/۰۰۰
جمع	۲/۹۲						۲۰۳/۷۲	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحلیلی پژوهش، ۱۳۹۴.

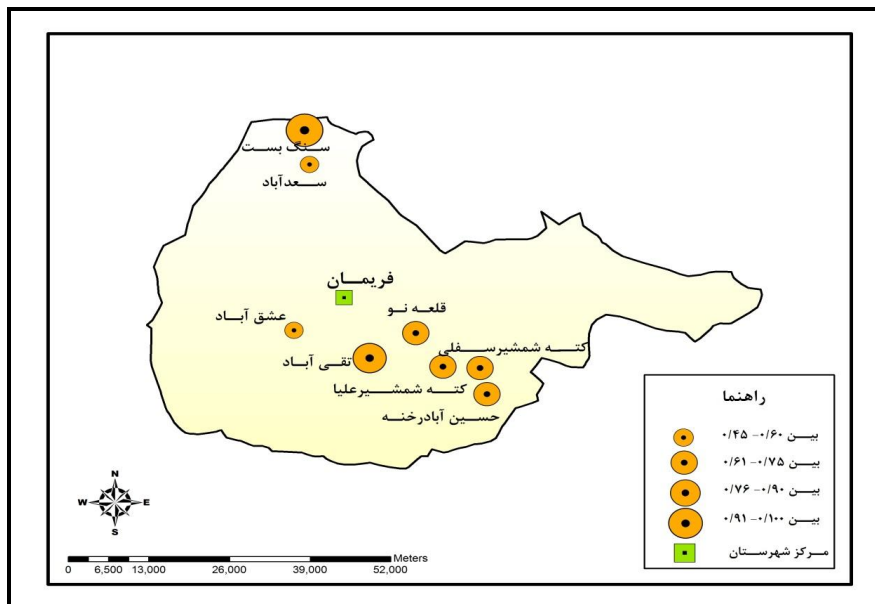
تحلیل فضایی ارتباط بین متغیر طرح هادی روستایی و بعد کیفیت عینی زندگی

با توجه به جدول (۸) که رابطه میان متغیر طرح هادی روستایی (متغیر مستقل) و بعد عینی کیفیت زندگی (متغیر وابسته) به تفکیک روستاها را نشان می‌دهد می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که در میان روستاهای مورد مطالعه روستای سنگ بست و سپس تقی آباد دارای بالاترین ضرایب همبستگی می‌باشند و چون مقدار این رابطه‌ها بیشتر از ۰/۷۰ است بیانگر رابطه کامل (همبستگی مثبت) بین دو متغیر است و بیانگر تأثیر قابل ملاحظه متغیر مستقل بر متغیر وابسته می‌باشد؛ و با توجه به سطح معنی‌داری که مقدار آن در همه روستاهای مورد مطالعه کمتر از ۰/۰۵ است نتیجه می‌گیریم فرضیه تحقیق را نمی‌توان رد کرد به عبارت دیگر بین متغیرهای مورد بررسی همبستگی (رابطه) وجود دارد (شکل ۳)

جدول (۸). بررسی ارتباط بین اجرای طرح هادی روستایی بر بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان

روستا	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری	نتیجه آزمون	تحلیل
کنه شمشیر علیا	۰/۶۲	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنی‌دار است
حسین‌آباد	۰/۶۶	۰/۰۰۱	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنی‌دار است
قلعه‌نو	۰/۷۲	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنی‌دار است
عشق‌آباد	۰/۵۱	۰/۰۱۵	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنی‌دار است
کنه شمشیر سفلا	۰/۷۲	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنی‌دار است
تقی‌آباد	۰/۸۰	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنی‌دار است
سعدآباد	۰/۴۷	۰/۰۳۵	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنی‌دار است
سنگ بست	۰/۹۵	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنی‌دار است
جمع	۰/۷۵	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنی‌دار است

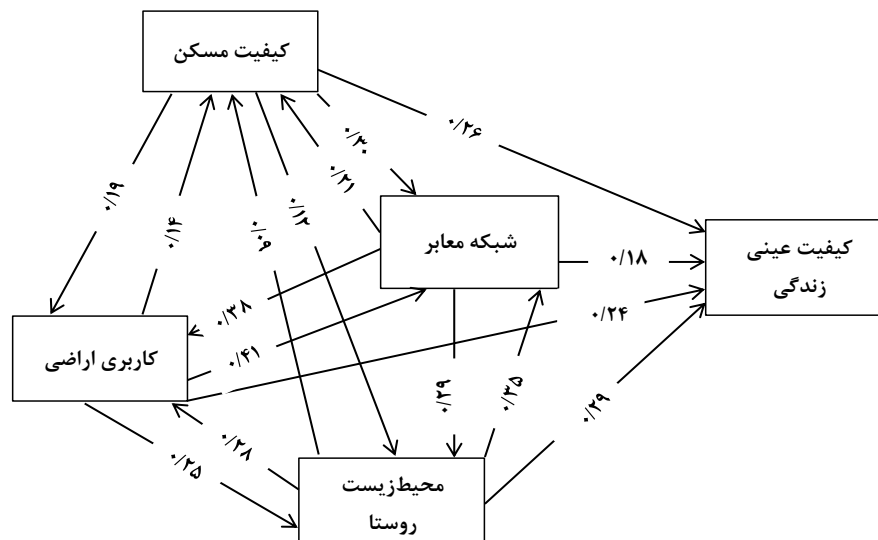
منبع: یافته‌های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۴

شکل (۳). توزیع فضایی ارتباط بین اجرای طرح هادی روستایی و بعد عینی کیفیت زندگی

بررسی تأثیر اجرای طرح هادی روستایی بر بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان

برای بررسی میزان تأثیرگذاری اجرای طرح‌های هادی روستایی بر بعد عینی کیفیت زندگی ابتدا از مدل رگرسیون گام‌به‌گام استفاده شده است و نتایج نشان داد که شاخص‌های متغیر مستقل ۵۷ درصد تغییرات مربوط به متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. اما از آنجایی که در تحلیل رگرسیون فقط تأثیر مستقیم هر یک از شاخص‌های متغیر مستقل بر متغیر وابسته را پیش‌بینی می‌کند، امکان شناسایی تأثیرات غیرمستقیم شاخص‌های متغیر مستقل (اجرای طرح هادی روستایی) بر متغیر وابسته (بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان) فراهم نیست و نمی‌توان مدل مفهومی و نظری تحقیق را که معمولاً یک مدل نظری متشکل از ساخت روابط بین متغیرهای مستقل است، مورد آزمون قرار داد. لذا جهت رفع این مشکل می‌توان از روش تحلیل مسیر استفاده نمود که در روش تحلیل مسیر علاوه بر شناسایی تأثیرات مستقیم، امکان شناسایی تأثیرات غیرمستقیم هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته نیز وجود دارد. بر این اساس جهت شناسایی تأثیرات مستقیم، غیرمستقیم متغیرهای مستقل که شامل کیفیت مسکن، شبکه معابر، کاربری اراضی و خدمات و محیط‌زیست روستا می‌باشد مدل نظری و مفهومی زیر ارائه گردید (شکل ۴).

شکل (۴). مدل نظری و مفهومی عوامل مؤثر بر کیفیت عینی زندگی - منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۴

بر اساس این مدل که اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر بعد عینی کیفیت زندگی را نشان می دهد جدول شماره ۹ تنظیم گردید، بر اساس این جدول از میان متغیرهای مستقل، متغیر محیط زیست روستا با $0/48$ بیشترین تأثیر را در کیفیت عینی زندگی روستاییان منطقه مورد مطالعه داشته است. و کمترین تأثیر با مقدار $0/39$ مربوط به کاربری اراضی و خدمات می باشد. بنابراین مقایسه نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون با تحلیل مسیر متفاوت است بطوریکه در تحلیل رگرسیون بیشترین و کمترین تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته به متغیر محیط زیست با $(0/29)$ و شبکه معابر با $(0/18)$ مربوط می شود در حالی که نتیجه حاصل از تحلیل مسیر نشان می دهد بیشترین و کمترین ضرایب تأثیر به ترتیب به متغیرهای محیط زیست و کاربری اراضی اختصاص دارد.

جدول (۹). اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کلی متغیرهای مستقل بر کیفیت عینی زندگی

شاخص ها	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم	اثرات کلی
بعد کیفیت مسکن و تأثیر بر کیفیت عینی زندگی	$0/26$	$0/1356$	$0/40$
بعد شبکه معابر و تأثیر بر کیفیت عینی زندگی	$0/18$	$0/2332$	$0/41$
بعد کاربری اراضی و تأثیر بر کیفیت عینی زندگی	$0/24$	$0/1536$	$0/39$
بعد محیط زیست و تأثیر بر کیفیت عینی زندگی	$0/29$	$0/1852$	$0/48$

مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۴.

نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های تحقیق، ارتباط مستقیم و کامل میان متغیرهای تحقیق (ضریب همبستگی ۰/۷۵) وجود دارد، به عبارت دیگر بین اجرای طرح هادی روستایی و ارتقاء کیفیت عینی روستاییان در منطقه مورد مطالعه رابطه قوی و مثبتی برقرار است یعنی با بالا رفتن میزان موفقیت در فرآیند اجرای طرح هادی روستایی، کیفیت زندگی روستاییان نیز افزایش می‌یابد. با بررسی میزان اثرگذاری اجرای طرح هادی روستایی بر بعد عینی کیفیت زندگی در سطح روستاهای مورد مطالعه؛ ابعاد طرح هادی روستایی ۵۷ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌نماید و در بین ابعاد طرح هادی، محیط زیست روستا، تأثیر مثبتی بر روی بعد عینی کیفیت زندگی روستاییان داشته است و این متغیر با اثرگذاری ۲۹ درصد بیشترین تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌نماید و با توجه به سطح معناداری به دست آمده برای مدل که کمتر از ۰/۰۵ است مدل معنادار شده است و فرضیه تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد. در نهایت می‌توان گفت که اجرای طرح هادی روستایی در منطقه مورد مطالعه تأثیر نسبتاً قابل توجهی داشته است. همچنین آزمون تحلیل مسیر که جهت محاسبه اثرات مستقیم، غیر مستقیم و اثرات کلی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (کیفیت عینی زندگی) به کار گرفته شد، نشان داد نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون با تحلیل مسیر متفاوت است بطوریکه در تحلیل رگرسیون بیشترین و کمترین تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته به متغیر محیط‌زیست با (۰/۲۹) و شبکه معابر با (۰/۱۸) مربوط می‌شود در حالی که نتیجه حاصل از تحلیل مسیر نشان می‌دهد بیشترین و کمترین ضرایب تأثیر به ترتیب به متغیرهای محیط‌زیست (۰/۴۸) و کاربری‌اراضی (۰/۳۹) اختصاص دارد. در مورد مقایسه نتایج تحقیق با تحقیقات صورت گرفته این را می‌توان بیان نمود که در تحقیقات گذشته در مورد کیفیت زندگی فقط به تحلیل کیفیت زندگی روستاییان و بیان شاخص‌ها و قلمروها و ارائه مدل جهت سنجش آن پرداخته‌اند. به عنوان نمونه می‌توان به تحقیقی که جمشیدی و همکاران (۱۳۹۲) با عنوان «ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی استان ایلام (مطالعه موردی: دهستان کارزان» اشاره نمود. در این تحقیق برای سنجش کیفیت زندگی از ۷ مؤلفه استفاده شده است. در مورد تأثیر اجرای طرح هادی روستایی نیز تحقیقات بیشتری در زمینه اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی و کالبدی این طرح پرداخته شده است. اما در مورد بررسی اثرات اجرای طرح هادی روستایی بر بهبود کیفیت زندگی روستاییان تحقیق حاضر با تحقیق محمدی‌یگانه و همکاران در سال ۱۳۹۱ مشابه است که در هر دو به بررسی تأثیر طرح هادی روستایی بر کیفیت زندگی روستاییان پرداخته شده

است و در نهایت می‌توان گفت با توجه به تحلیل‌های صورت گرفته «محیط‌زیست روستا» بیشترین اثر را بر کیفیت عینی زندگی روستاییان داشته است.

منابع و مأخذ

۱. آسایش، حسین. (۱۳۷۳). کارگاه برنامه‌ریزی روستایی. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
۲. آسایش، حسین. (۱۳۷۶). برنامه‌ریزی روستایی در ایران. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
۳. استانداری خراسان رضوی. (۱۳۹۴). آخرین وضعیت تقسیمات کشوری شهرستان فریمان. مشهد: استانداری خراسان رضوی.
۴. امیدی، رضا. (۱۳۸۶). کیفیت زندگی در برنامه‌های توسعه در ایران. رساله کارشناسی ارشد منتشر نشده، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۵. بنیاد مسکن خراسان رضوی. (۱۳۹۴). وضعیت طرح‌های هادی مطالعه و اجرا شده شهرستان فریمان. مشهد: معاونت عمران روستایی.
۶. پورطاهری، مهدی، رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، بدری، سید علی. (۱۳۹۰). راهبردها و سیاست‌های توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی (با تأکید بر تجربیات جهانی و ایران). تهران: انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
۷. تقی‌لو، علی‌اکبر، خسروبیگی، رضا، و خدایی، یوسف. (۱۳۸۸). ارزیابی اثرات طرح هادی بر ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی (مطالعه موردی: شهرستان کمیجان). اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا. دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
۸. جمشیدی، علیرضا، آزادی، یونس، تقدیسی، احمد، و جمینی، داود. (۱۳۹۲). ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی استان ایلام (مطالعه موردی: دهستان کارزان). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۲(۳)، ۷۱-۴۹.
۹. حسین زاده، داود. و میرزایی، سائینا. (۱۳۸۶). «کیفیت زندگی کاری و تأثیر آن بر بهره‌وری». فصلنامه مدیریت، ۱۸(۱۲۳): ۲۰-۱۷.
۱۰. حیدری، علی. (۱۳۹۰). بررسی شاخص‌های کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های روستایی استان کهگیلویه و بویراحمد. فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۳۹(۱۳۶)، ۵۱-۶۶.
۱۱. رستمی، شاه‌بخت، و میرزاعلی، محمد. (۱۳۹۲). واکاوی مکان‌یابی کاربری‌ها در طرح‌های هادی روستایی شهرستان گنبدکاووس. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۲(۴)، ۱۱۸-۹۳.

۱۲. رضوانی، محمدرضا، منصوریان، حسین. و احمدی، فاطمه. (۱۳۸۸). ارتقای روستاها به شهر و نقش آن در بهبود کیفیت ساکنان محلی (مطالعه موردی: شهرهای فیروزآباد و صاحب در استان‌های لرستان و کردستان). فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۱(۱)، ۳۳-۶۵.
۱۳. رضوانی، محمدرضا، و منصوریان، حسین. (۱۳۸۷). سنجش کیفیت زندگی: بررسی مفاهیم، شاخص‌ها، مدل‌ها و ارائه مدل پیشنهادی برای نواحی روستایی. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۱(۳)، ۲۶-۱.
۱۴. رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۷). مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران، چاپ سوم. تهران: نشر قومس.
۱۵. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، فتاحی، احداالله. و حاجی‌پور، مجتبی. (۱۳۹۰). ارزیابی توزیع فضایی کیفیت زندگی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان دلفان). فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۲(۲)، ۶۹-۹۴.
۱۶. سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور (۱۳۸۵). آشنایی با طرح‌های هادی و کنترل و نظارت بر ساخت و سازهای روستایی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
۱۷. سواری، مسلم، شیر، نعمت‌الله. و شعبانعلی فمی، حسین. (۱۳۹۱). تحلیل عوامل مرتبط با رضایتمندی روستاییان از طرح هادی (مطالعه موردی: روستای قراگل شهرستان دیواندره). مجله مسکن و محیط روستا، ۴۱(۱۴۲)، ۶۷-۸۲.
۱۸. شکور، علی. و شمس‌الدینی، علی. (۱۳۹۳). سنجش تحقق‌پذیری ابعاد اجتماعی- اقتصادی اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی مورد شناسی: روستای کناره- شهرستان مرودشت. مجله جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای، ۴(۱۳)، ۵۲-۳۹.
۱۹. شمعی، علی، احمدآبادی، فرشته. و احمدآبادی، حسن. (۱۳۹۳). ارزیابی اثرات اجرای طرح هادی بر سکونتگاه‌های روستایی. مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۳(۶)، ۷۵-۸۸.
۲۰. عزیزپور، فرهاد، خلیلی، احمد، محسن‌زاده، آرمین. و حسینی‌حاصل، صدیقه. (۱۳۹۰). تحلیل و ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح‌های هادی روستایی در سکونتگاه‌های روستایی کشور. فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۳۹(۱۳۶)، ۸۴-۷۱.
۲۱. عنابستانی، علی‌اکبر. (۱۳۸۸). ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی. مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه‌ی کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و لوچستان، زاهدان.
۲۲. عنبری، موسی. (۱۳۸۹). بررسی تحولات کیفیت زندگی در ایران (۱۳۶۵-۱۳۸۵). مجله توسعه روستایی، ۱(۲)، ۱۴۹-۱۸۱.

۲۳. غیور مداح، منصوره. (۱۳۸۵). ارزیابی اثربخشی طرح‌های هادی بر توسعه روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد.
۲۴. قالیباف، محمدباقر، روستایی، مجتبی، رمضان زاده لسبویی، مهدی. و طاهری، محمدرضا. (۱۳۹۰). ارزیابی کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: محله یافت‌آباد). فصلنامه جغرافیا، ۹(۱۳): ۵۳-۳۳.
۲۵. قربانیان، مهدی. (۱۳۸۲). نقش طرح هادی در توسعه اجتماعی - اقتصادی روستاهای شهرستان اسدآباد استان همدان (پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی)، دانشگاه تهران، ایران.
۲۶. کوکبی، افشین. (۱۳۸۶). معیارهای ارزیابی کیفیت زندگی شهری در مراکز شهری، مجله هنر و معماری، هویت شهر، پاییز و زمستان ۱۳۸۶، شماره ۱، ۷۵-۸۷.
۲۷. محمدی یگانه، بهروز، نباتی، عباس. و چراغی، مهدی. (۱۳۹۱). تبیین اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان کرانی - شهرستان بیجار). فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۴۰(۱۳۹)، ۹۹-۱۱۲.
۲۸. مرکز آمار ایران، (۱۳۹۱). شناسنامه آبادی‌های کشور، شهرستان فریمان ۱۳۹۰. تهران: مرکز آمار ایران.
۲۹. مولائی هشتجین، نصرالله. (۱۳۸۶). تحلیل پیرامون اهداف، ضرورت‌ها و فرآیند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی با تأکید بر گیلان. مجله چشم انداز جغرافیایی، ۴(۲)، ۱۲۳-۱۰۵.
۳۰. نصیری، اسماعیل. (۱۳۸۸). ارزیابی اثربخشی طرح هادی روستایی سکونتگاه‌های روستایی. مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه‌ی کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
۳۱. نوغانی، محسن، اصغر پور ماسوله، احمدرضا، صفا، شیما. کرمانی، مهدی. (۱۳۸۷). کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد. مجله علوم اجتماعی، ۵(۱)، ۱۱۱-۱۴۰.
۳۲. وثوقی، منصور. (۱۳۶۷). گزارش بررسی اثرات اقتصادی و اجتماعی اجرای طرح‌های بهسازی در استان همدان. تهران: وزارت جهاد سازندگی.

33. Auh, S. (2005). *An Investigation of the relationships between quality of life and residential environments among rural families*. Ames: Iowa State University.

Bullock, B.S and Susie, J. (2004). *An analysis of technology use and quality of life in a rural West Teaxs community*. University of Texas.

Epley, D. R., & Menon, M. (2008). *A method of assembling cross-sectional indicators into a community quality of life*. Social Indicators Research, 88(2): 281-296.

Foo, T. S. (2000). *Subjective assessment of urban quality of life in Singapore (1997-1998)*. Habitat International, 24(1):31-49.

Spellerberg, A., Huschka, D., & Habich, R. (2007). *Quality of life in rural areas: processes of divergence and convergence*. Social indicators research, 83(2): 283-307.

Grgić, I., Žimbek, T., Tratnik, M., Markovina, J., & Juračak, J. (2010). *Quality of life in rural areas of Croatia: To stay or to leave?* African Journal of Agricultural Research, 5(8): 653-650.

Lee, Y-J. (2008). *Subjective Quality of Life Measurement in Taipei*. Building and Environment. 43(7): 1205- 1215.

Shucksmith, M., Cameron, S., Merridew, T., & Pichler, F. (2009). *Urban-rural differences in quality of life across the European Union*. Regional Studies, 43(10): 1275-1289.

Pacione, M. (1982). *The use of objective and subjective measures of life quality in human geography*. Progress in Geography, 6(4): 495-514.

Pal, A. K., & Kumar, U. C. (2005). *Quality of Life (QoL) concept for the evaluation of societal development of rural community in West Bangal, India*. Asia-Pacific Journal of Rural Development, 15(2): 83-93.

Schmitt, R.B. (2002). *Considering social capital in quality of life assessment: Concept and measurement*. Social indicators research. 58(1-3): 403-428.

